

LŐKÖS ISTVÁN főiskolai tanársegéd:

## MIROSLAV KRLEŽA MAGYARUL

A mai horvát irodalom egyik legjelesebb képviselője Miroslav *Krleža*. Neve a magyar olvasók előtt sem ismeretlen; 1956-ban magyarul is megjelent híres ciklusának, a *Glembay-családnak* (Glembajevi) prózai kötete, a *Glembay Ltd.* című drámát meg 1957-ben mutatta be forró sikerű előadások sorozatában a budapesti Nemzeti Színház. Azt hisszük, már ez a két adat is feljogosíthatna arra, hogy egy tanulmány keretében Miroslav *Krleža* életművével foglalkozzunk. De ennél jóval több indok is szolgálhat a kérdés valamilyen módon való felvetésére, hisz ma már közismert tény, hogy *Krležát* világirodalmi nagyságként emlegetik — teljes joggal; hogy neve ott szerepel a XX. századi próza olyan jeles képviselőinek sorában, mint Makszim Gorkij, Thomas Mann, vagy éppen Mihail Solohov. Nekünk, magyaroknak, meg kiváltképp érdekes ez a hatásában megdöbbentő, szellemességtől és rendkívüli éles meglátásoktól sziporkázó krležai életmű. Nem új dolog ugyanis a megállapítás, amely szerint a korabeli (ferencjózsefi) magyar valóságot Adyn kívül senki sem ábrázolta olyan megdöbbentő művészi érzékkel és erővel, s olyan bátor, a realista bírálat csúcsait jelentő szókimondással, mint *Krleža*. Műveinek számtalan magyar vonatkozása egy külön nagy tanulmányt igényelne. Mi ezúttal nem törekszünk erre, feladatul nem is ezt tűztük ki, de a tanulmányban érintett műveknél nem fogunk tartózkodni néhány tájékozódó jellegű megállapítástól, megjegyzéstől. A problémák bővebb kifejtésére talán egy későbbi, nagyobb munka keretében lesz módunk. A jelen dolgozat csak tájékozódásnak, probléma-felvetésnek tekinthető.

\* \* \*

Miroslav *Krleža* 1893-ban született Zágrábban, polgári családból. Mivel a múlt századvég, de még a jelen század elejének Osztrák–Magyar Monarchiájában is polgárgyerekek számára a ranglétrán való fel-emelkedésnek egyik legkönnyebb útja volt a katonai pálya, a szülők *Krležát* is erre irányították, s így lett a monarchia pécsi honvéd hadapród iskolájának növendéke, ahol kitűnően megtanult magyarul. Négy évet töltött itt a Mecsek aljának szép városában, így érthető, hogy műveiben több ízben is „...visszatérnek pécsi, dunántúli képek, hangu-

latok, motívumok” [1]. S mindez nem is véletlen, mert — Angyal Endre szavaival élve — „... a Déldunántúlt sok kulturális és történelmi szál fűzte össze Horvátországgal. Baranyában, Somogyban még most is laknak horvátok, s a Pécs—Zágráb—Nagykanizsa háromszögben az évszázadok folyamán valami egészen sajátos életstílus alakult ki. Magyar, német és szláv színek összefonódása, a vidéken kisnemesi-paraszti, a városokban kispolgári jellegű patriarchalizmus jellemzi ezt az életstílust... A XX. század nagy történelmi és társadalmi változásai természetesen már 1945 előtt erősen át kezdték formálni ezt a világot, de azért Pécs szőlőhegyein, Nagykanizsa utcáin, a Drávamellék parkszerű tájain még ma is érezni valamit ennek a „régis Délvidéknek” atmoszférájából. S ez az az atmoszféra, amely állandóan bele-belejátszik Krleža műveibe is...” [2].

A hadapród évek elteltével Krleža Budapestre kerül a Ludovikára. Itt megint csak módjában áll tanulmányozni a korabeli magyar életet, amelynek irodalmi vetülete szintén fellelhető nem egy művében. A Ludovika élete azonban nemigen elégíti ki a fiatal horvát tisztjelöltet, aki a haladás gondolatának már ekkoriban is őszinte híve. Ezt csakhamar be is bizonyítja. Amikor kitört az első Balkán-háború, nyomban határozott cselekvésre szánja el magát: megszökik. Úgy érzi, neki is ott a helye a török elnyomás ellen küzdő szerb testvérek oldalán. Előbb Triesztbe, majd Szalonikibe utazva jut el — nem kis küzdelmek árán — szerb földre. Sajnos, a királyi Szerbiában nem a leglelkesebb a fogadtatás; közönséges kémnek nézik s letartóztatják. E keserű és nem éppen megaláztatás nélküli eseményről későbbi naplójegyzeteiben ad számot [3]. A történetek után nem volt más megoldás, mint újból megszökni, ami sikerült is, de ahogy Magyarország területére lépett — mint katonaszökevényt — újból letartóztatták. A nem sokkal később kirobbant első világháború hozott aztán életébe — nyilván nem éppen nagyon óhajtott — fordulatot. Őt is kivitték a frontra, s sok ezer társával együtt, mint zászlós, ő is megjárta a háború minden poklát. Írói egyéniségére ez se maradt hatás nélkül. A háború borzalmaiktól telített élmények sora egy kötetnyi mesteri, a háború poklát könnyörtelenül leleplező novella megírását idézi elő. Ezek közül való Az ötös b. barakk című, magyarul is megjelent érdekes elbeszélés is [4]. Ez már a háború befejezése utáni időre, az 1920-as évek elejére esik. E novellákkal, amelyek összefoglaló címe Hrvatski bog Mars (A horvát Mars isten), jut el igazán az írói pályára, amelyet voltaképpen már a háború kitörése előtt megkezdett nietzschei, marinetti-i, rilkei s német expresszionista inspirációk hatására. És itt mindjárt meg kell jegyeznünk, hogy Krleža mint lírikus is jelentős. „Simfonije” címen emlegetett líriko-epikus poémái (Podnevna simfonija, Pan, Suton, Notturmo, Sodonski bakanał, Ulica u jesenje jutro) pl. már jelentős eredményt jelentettek, háborús verseit meg éppen az első nagy világháború szörnyűségei ihlették. A Rat (Háború) című vers például megrázó erővel vetíti eléünk a háború borzalmas képét. „U pjesmi Rat, — írja a versről Krleža méltatója, Sime Vučetić — na primjer, u dubinama te pjesme, stoje pravi ratni,

stravični prostori, osjeća se ton tmine koju prelije neko jezivo osvjetljenje ognja, čuje se voz, rog, zvona, kiša, i krv se crna, krv kao prljavi hematit i strava javlja kroz pjesmu, od uvodnog noćnog do posljednjeg akorda krvavih stopa na ulici" [5].

Noć.  
Sad kraljuje Tmina,  
i ljudi tužno viču u krvavom snu,  
a vozovi plaču u krvavoj daljini  
kao pseta.

U čaši na stolu crna ruža cvjeta.  
Sad kraljuje Tmina.  
I osjeća se, kako gasi svjetlost bijelog boga  
Sablasni poklič vatrogasnog roga  
ori.  
to djavo kuglu pali,  
kugla gori.  
I Mir. I Tmina.  
I opet jeca kiša.

U žlijebu kaplje voda.  
Sad tih po ulicama hoda  
Crni lupež, svih zločina kralj.  
A zvono na požar bije  
i pada na mozak ko malj.

Kukavni ljudi u strahu  
pred vatrenim vihorom rata  
zabijaju čavlima vrata,  
ko rake.  
O, sada noću Nepoznati Netko  
drma i lomi kvakc  
i crne vješa po kućama barjake.

A za sivog jutra po ulici se tope  
krvave tope.

A háborús téma a versek mellett persze mégis a már említett novellákban jut jelentősebben kifejezésre, s Krleža itt éri el először a Glembay-ciklus későbbi nagy szintjét. Méltán helyezi ezt a novella-gyűjteményt Šime Vučetić Barbusse, Remarque és Hašek hasonló problémákat feszegető művei mellé [6].

A világháborús élmények, a harcos magatartást követelő világszemlélet, s nem utolsó sorban 1917 októberének csodás eredményei Krležát csakhamar elvezetik a hazájában akkor már működő baloldali írócsoportosulásokhoz, mi több, ezekben az években már Lenin követőjének

vallja magát. Ennek megfelelően alakul írói pályafutása is. Haladó lapoknak lesz a szerkesztője, s egymásután jelennek meg jobbnál jobb, a korabeli nagy társadalmi problémákat könyörtelenül leleplező alkotások: a Golgota (1922); a három Glembay-dráma (Agonia 1928, Gospoda Glembajevi 1929, Léda 1930); a Filip Latinovics hazatérése (Povratak Filipa Latinovicza 1932); a Petrica Kerempuh balladái (Balade Petrice Kerempuha 1936); a Bankett Blitván (Banket u Blitvi 1939); és egy sor esszé meg vitairat (Leszámolásom velük, Esszék, Európa, Eppur si muove, Kirándulás Oroszországban stb.). Legjelentősebbek ezek közül a Kirándulás Oroszországban (Izlet u Rusiju) 1926-ból és a Leszámolásom velük (Moj obračun s njima) 1932-ből. Az előbbi egy művészi útinapló, amelyben egy szovjetunióbeli utazás élményei alapján „... tárgyilagosan s roppant éleslátással számol be a kibontakozó új szovjet valóságról, a kialakuló szovjet társadalomról és emberről” [7]. A másik egy híres vitairatgyűjtemény, amelyben „... visszaverte a jugoszláv írók egyik szektáns csoportjának támadásait, rámutatva a sablon, a dogmatizmus és sematizmus művészietlen és káros voltára” [8].

A huszas és harmincas években, mint folyóiratszerkesztő is tevékenykedik Krleža. Harcos folyóirata, a Láng, Irodalmi republika, Sajtó új, sajátos szint jelentenek a horvát irodalomban. Az ifjú haladó horvát írónemzedék fórumát is jelentették. Nem kisebb egyéniség indult a krležai gárdából, mint pl. a mártírhalált halt August Czacrec. A királyi Jugoszlávia nyilván nem nézte jó szemmel Krleža működését. Igyekezett hát minden eszközt megragadni népszerűségének csökkentéséért. Folyóiratait, műveit betiltották, színműveinek előadásait már a bemutató után leállították, egyszóval teljes volt a „burzsoá-monarchista” támadás. A fasiszta uralom alatt számkivetettsége még teljesebbé vált. A jugoszláv fasiszta szervezet, az usztasa internálótáborba hurcolta, s csak a rendkívüli népszerűség és elismerés gátolta meg a hóhérokat, hogy halálra ítéljék.

1945-ben, Jugoszlávia felszabadulása után, új korszak kezdődik Krleža életében. Egészségi állapotának javulása lehetővé tette, hogy részt vállaljon az új irodalom kibontakoztatásában. Széprózai alkotásai mellett viszont írt számos kritikát, esszét, tanulmányt is. A tudományos világ munkájában, mint a Jugoszláv Akadémia alelnöke is részt vesz, ő irányítja a Jugoszláv Enciklopédia szerkesztését. Széprózai munkásságának legújabb eredményeiről szólva pedig szükséges megjegyezni, hogy nemrég írta meg a Glembay-ciklus Agónia című drámájának harmadik felvonását, amely nem vetett ugyan fel újabb problémákat, de „... kibővítette a grófok, örültek, lecsúszott emberek és ringyók, romantikus krležai világát...” [9].

\* \* \*

Krleža első magyarországi bemutatása a budapesti egyetem nagy-tudású szlavista professzora, Bajza József nevéhez fűződik. Ő írt róla először, a korabeli lehetőségekhez mérten eléggé terjedelmesen a Magyarság című napilap 1930. április 20-i számában, Horvát költő Ady

Endréről címmel. Mint a cím is elárulja, ez a híradás — az évtized többi érdeklődéséhez hasonlóan — az ismert Ady-esszé kapcsán született, de ugyanakkor nem jelenti azt, hogy bevezető soraiban ne lenne néhány, Krleža egyéniségét méltató megállapítás is. „A legelőkelőbb horvát irodalmi egyesület — írja Bajza — a Horvát Matica, mely immár közel százéves múltra tekinthet vissza. Ennek az egyesületnek folyóirata a Hrvatska Revija (Horvát Szemle) szép tanulmányt hozott Ady Endréről. A tanulmány írója, Krležsa Miroslav, a háború utáni horvát költészetnek legnagyobb reprezentánsa. A zágrábi születésű (1893) költő katonai pályára készült és a pécsi honvédhadapród iskolában, majd a pesti Ludoviceumban tanult, tökéletesen elsajátítván a magyar nyelvet. A háborús tapasztalatok forradalmárrá tették. Irodalmi kísérletei 1914 óta jelengettek meg, de csak az összeomlás után vergődött jelentőségre. Írt verseket, drámákat és kritikai műveket. Harcos egyénisége, forradalmi folyóiratai sok összeütközésbe sodorták, de tehetségét ellenfelei is elismerik. Műveiben gyakran találhatók magyar vonatkozások, nem mindig barátságos és gyakran gúnyos szellemben. De mintha az utolsó években ő rajta is elhatalmasodott volna az a nagy változás, mely a horvát gondolkodásban rólunk beállott. Adyról szóló tanulmánya elmélyedésről, rokonszenvről, megértésről és a magyar irodalomban való nem csekély jártasságról tesz tanúságot” [10]. Mindezekhez kapcsolódva megjegyzi még, hogy véleménye szerint az említett Ady-esszé „a magyar—horvát szellemi érintkezésnek igen jelentékeny monumentuma...” [11], amelynek csupán vázát kívánja nyújtani írásában.

Ez a híradás még pusztá regisztrálása, egyszerű ismertetése Krleža esszéjének. Nem találunk benne sem pozitív, sem negatív jellegű megjegyzést, ami a korviszonyok ismeretében teljességgel érthető. Pedig ez az Ady-tanulmány rendkívül érdekes, a korban elhelyezve egyenesen izgató. Igaz, hogy megállapításaival sokszor nem értünk és nem is érthetünk egyet, de mégis, mint a külföldi Ady-irodalom, feltétlenül progresszív jellegű darabját értékeljük és tartjuk számon.

Miben summázható progresszivitása? Elsősorban a kelet-európai népek problematikájának felvetésében és helyes értelmezésében, ami már Németh Lászlót is megragadta, amikor Krležáról „Híd a Dráván” [12] címmel írt esszét. Nagyon megrendítő sorokat idézhetünk Krleža Ady-tanulmányából e problémával kapcsolatosan. „Írástudatlan székelyek és tótok, — olvassuk egyik helyen — mint kiegyezéskorabeli zsandárok Erdélyben, mongoloidok, palócok, gepidák és kunok, mint az ezeréves alkotmányra büszke régi magyar nemesség, nyomorult katolikus és kálvinista jobbágy nép, tegnap még a török és anatóliai kurd hódítók rabjai, ma pedig idegen osztrák, spanyol, olasz, germán főurak, bécsi grófok és éhes vidéki magyar nemesség jobbágyai, mindezek egymásba gabalyodva és egymást marva, mint valami mérges kígyófészek, a kérdéseknek és problémáknak ebben a tömegében itt érezni az egyéni, lírai tehetetlenséget, s ez Ady Hunniája” [13]. Más helyen meg ezek a szavak váltanak ki megdöbbentő hatást az olvasóban: „... tudni azt,

hogy a dolgok itt már ezer éve mozdulatlanok, s hogy itt már ezer éve mindig egy és ugyanaz a kép ismétlődik: amint a csuvasok germán és szláv nőket raboltak és erőszakoltak, éppúgy a magyarok ma szlovák cselédlányokkal „rontják” vérüket: amint a szász telepések kifosztották az isztermenti római polgárokat, éppúgy kiirtják a mai rezsimek mindazt, ami nem magyar, lépésről lépésre, szuronnal és paragrafus-sal. S amint a televényért langobardok és frankok, gótok és gallok ölték egymást mongolokkal és szlávokkal, mindannyian, mindannyi ellen, vakon és szenvedélyesen ezer esztendeig, éppúgy marakodnak ma magyarok a nem magyarokkal, ez a tényállás, s ezen a tényálláson nem lehet segíteni” [14].

Irodalomtörténeti szempontból meg különösképp érdekes az itt következő rész: „Mindaz, ami a francia lírában Rimbaud és Verlaine között történt, húsz-harminc évvel később a kelet-európai lírai zónákon verődött vissza, a fajták, nyelvek és különböző nemzetiségek intenzitása szerint differenciálódva, nagyjában azért mégis szomorú hasonlósággal” [15]. Vajon nem elgondolkoztató sorok ezek ma is? Azt hisszük, igen. Éppen ideje tehát, hogy a kelet-európai népek irodalomtörténész szakemberei az eddiginél is fokozottabban kezdjék a téren is „rendezni . . . közös dolgainkat.” Krleža Ady esszéjének vizsgálata is bizonyítja a közös problémák meglétét, a történelmi, társadalmi feltételek évszázadokra nyúló közös vonását. Nyilvánvaló, hogy az Ady-esszé nem felel meg a valódi Ady-képnek, Krleža meglehetősen „félreismeri” Adyt, mégis — a megjelenés korában vizsgálva a kérdést — elmondhatjuk, hogy nagyjelentőségű munka. Egy olyan korszakban veti fel a kelet-európai népek sorsközösségének gondolatát, amikor a legdurvább nacionalizmus és sovinizmus fertőzte meg a Duna-medence népeinek szellemét, gondolatvilágát.

\* \* \*

Krleža Bajza utáni bemutatása Fejtő Ferenc nevéhez fűződik, aki jugoszláviai utazása során meglátogatta az író, s 1936-ban megjelent, *Érzelmes utazás* című [16] művében szól Krležával való találkozásáról. Ez a híradás már jóval többet mond, mint a Bajzáé. Fejtő meglátogatta a korabeli Jugoszlávia jelentősebb irodalmi fórumainak szerkesztőseit, beszélgetett azok vezetőivel, különböző világnézetet valló írókkal érintkezett, s mindenütt talált módot a Krleža iránti érdeklődésre. Egy, a francia—horvát kapcsolatokkal kutató tanárral való beszélgetése során például a következő eszmecsere zajlott le: „. . . Megkérdem, ki a legnagyobb regényírójuk? Lejegyeztem nehéz nevét: Miroslav Krležsa. Ki a legnagyobb drámaírójuk? Habozik, aztán felel: Miroslav Krležsa. Ki a legnagyobb esszéistájuk, legnagyobb költőjük? Talán az is Miroslav Krležsa?

— Igen, ha jól meggondoljuk, az is Miroslav Krležsa. Sajnos — teszi hozzá a professzor, mélabúsan.

— Miért sajnós? — kérdezem.

— Sajnos, — mert Krležsa lehetetlen ember, marxista. — Láttam, nem szívesen beszél róla, de nógattam, érdekelt milyen, s ki lehet az

az ember, akiről egy, úgy látszik homlokegyenest ellentétes felfogású kritikus is kénytelen bevallani, hogy az ország legnagyobb regény, dráma, esszé és versírója” [17]. Ezek a nem éppen kendőzetlen szavak az *elismerés* mellett rávilágítanak a Krleža-életrajzból valójában már ismert, korabeli horvátországi Krleža-ellenességre is, pontosabban az író és az ún. hivatalos irodalom közötti összeütközésekre. Krleža a francia—horvát kapcsolatok kutatója szemében „lehetetlen ember”, „marxista”, akinck ugyanakkor kérlelhetetlenül el kell ismerni rendkívüli tehetségét is, aki — mint mondja — „... a horvát Remarque...”, akit az ifjúság igen-igen megszeretett, s aki bevezette „... a marxizmust, a szociológiai bírálatot a horvát irodalomba” [18].

Értékes adalékokkal szolgál azután könyvében Fejtő Krleža melőzését illetően is. Leírja, hogy a Hrvatska Revija szerkesztőjével beszélgetve, szóba került Krleža neve. A szerkesztő elismerően nyilatkozott az íróról, aki korábban munkatársa volt a lapnak. Szerinte Krleža „A legnagyobb élő horvát író”, s nem ő rajta múlt, hogy néhány társával megvált a folyóirattól. „... Krlezsa — írja Fejtő a fentiekkel kapcsolatban — s több marxista szépíró, mint Kikics, Bartulovics, Angyelinovics szintén munkatársai voltak a lapnak. Ezeket az írókat ugyan a horvát nacionalizmusnál jobban érdekelte a parasztságnak és a munkásságnak a helyzete, de a nemzeti küzdelemmel szemben megértést tanúsítottak. Hitler uralomrajutása után a hitleri frakció a marxisták távozását követelte, s a Matica Hrvatska (ennek fennhatósága alá tartozott a lap — L. I.) klerikális elnöke élesen meg is támadta őket a folyóirat hasábjain. Ő, J. (ez a szerkesztő nevének rövidítése — L. I.), ezt nagyon helytelenítette. Ekkor a marxisták, Krlezsával az élükön, sértődötten visszavonultak” [19].

Ezek a sorok nem kis mértékben járultak hozzá egy *viszonylag* reális magyarországi Krleža-kép kialakításához, amelynek megrajzolásában Németh László is részt vett. 1940-ben a Kelet Népében teszi közzé *Krlezsa Adyról* [20] című írását, majd — ugyanerről a témáról — *Híd a Dráván* [21] címmel írt cikket, amely horvátul is megjelent a magyarországi kiadású Jugoszláv—magyar szemlében (Jugoslovensko—madjarska revija) [22].

Krleža Ady esszéjének megítélésében és értékelésében mindaddig ő járt el a leghelyesebben. A kérdéssel kapcsolatos megállapításai ma is sokban helytállóak, tehát elfogadhatók. Krležát ő is a legnagyobb horvát írónak nevezi, s Eseji (Zagreb, 1933.) című kötetét olvasva, ilyen megjegyzéseket vet papírra: „Komoly, változatos könyv; a tanulmányíró művelt stratégia is, akinek minden tárgy: új front — a hazai elmaradottságot megtámadni. Ebben a könyvben egyszerre hét-nyolc arcvonalon küzd: mint nyugati kalauz Thomas Mannt, Proustot, Bernard Shawt magyarázza; mint képzőművészeti kritikus Goyát és az egykorú horvát festőket; irodalomtörténeti tanulmányaiban egy új horvát irodalomtörténet vázolata szorul belé...” [23].

A mi szempontunkból Krležát, s elsősorban annak Ady-tanulmányát vizsgálva, megállapítja: „A legnagyobb érdeme előttünk: erős ke-

leteurópai szempontja. Mi Dévénynél Európából rögtön Magyarországra lépünk, s elfeledkezünk arról a féleurópanyi világról, amelynek Magyarország is csak egyik tartománya. Kelet népe, mondjuk magunkról, de tudásunkból hiányzik az a kelet, amelynek népe vagyunk. Párizs és mongolpuszta: ezek a mi kategóriáink. Annál jobban számbaveszi ezt a keletet Krležsa” [24]. És az Ady-esszé is éppen ez a „... keleteurópai szempont teszi számunkra érdekessé... A külföldi irodalomnak aligha van hasonló súlyú Ady-tanulmánya, Ady európai helyét pedig talán idehaza sem határozta meg senki szabatosabban” [25].

Az elismerő szavak mellett megtaláljuk Krleža Adyról vallott téves nézeteinek kiigazítását is, s e megjegyzések közül különösen a következő kívánczik ide: „Krležsa nem ismerhette Ady minden kötetét, s amit ismert, nem egészen úgy olvasta, mint mi. A Vér és arany egyes helyeinek túlbecsülésére vall, hogy ezt az alapjában igen férfias költőt, pubertásával küzdő, gyermekin érzéki csók- és halálvágyas kamasznak teszi meg... Az összetett Ady... nagyon leegyszerűsödik ebben a magyarázatban” [26]. Mi hozzátéhetjük talán, hogy az Ady-kép itt nagyon egyoldalúvá válik. És mégis azt kell mondanunk, hogy Krleža Ady-tanulmánya igen fontos lépés, ha úgy tetszik, mérföldkő volt a keleteurópai problematika harmincas évekbeni felvetésében és vizsgálatában.

\* \* \*

Krleža magyarországi ismeretének új korszaka a felszabadulás utáni évekre esik. 1947-ben maga is ellátogat Magyarországra; megfordul hadapród éveinek városában, Pécsen, ahol a Batsányi Társaságban előadást is tartott, majd Budapestre utazott, ahol neves magyar írók és művészek társaságában is megfordult, s talán a Major Tamással való ekkori találkozás is hozzájárult, hogy a budapesti Nemzeti Színház 1957-ben műsorra tűzte a Glembay Ltd-et [27]. Műveinek lefordítására azonban még ezúttal sem került sor. Az első lépést teszi meg ezen a téren Dudás Kálmán, aki lefordítja a Glembay-ciklus prózai részét (A Glembay-család), amely az Új Magyar Könyvkiadónál jelent meg 1956-ban. Ez a mű, óriási horderejével felkeltette az olvasóközönség érdeklődését, s a kritika is elismeréssel méltatta. A „Ciklus o Glembajevima” a Glembajok „háromszáz főnyi menetét” bemutatva, Krleža alkotói műhelyében egy egészen sajátos és sokszínű műfajkompozícióvá válik. Mint Milan Bogdanovič megjegyzi, Krleža e ciklussal igen magas művészi tudásról tesz tanúságot: „... Miroslav Krleža taj glembajevski kolektiv dao sa visokim umetničkim i stvaralačkim majstorstvom” [28]. A „Glembajevi” prózai része különösképpen érdekes. Olykor tipikusan novellisztikus írással lepi meg az embert, máskor meg esszének is beillő portrékat találunk a kötetben. Krleža maga is így jellemzi a kötet írásműveit: novelle, fragmenti i literarni portreti (novellák, töredékek és irodalmi arcképek) [29], mintegy bizonyítva, hogy sok tekintetben szakítani kíván bizonyos műfaji konvenciókkal. Ugyanakkor valósággal meghökkenti az olvasót a naturalizmus bizonyos elmeinek



valóban mesteri alkalmazásával. A „Glembajevi” naturalizmusa nem öncélú, nem a biologizmus tobzódása, pusztán a valóság minél könyörtelenebb bemutatását szolgálja. És ami döntő, ez a fajta naturalizmus egy szemernyit sem csökkenti Krleža realizmusának értékét.

A kötet első írásában, ha úgy tetszik novellájában, egy sereg Glembay jellemzését kapjuk. Valóságos szintézise ez a novella a Glembay-familiának. „Idestova két évszázad telt el azóta, hogy a muraközi remetineci plébánia születési anyakönyvébe bejegyezték az első hiteles adatot a Glembajokról” [30]. S azóta vér, könny, botrányok sorozata kapcsolódik e névhez, mert „a glembaji kamatláb” igen sok gazságot, s nem egy család nyomorúságát idézte elő.

A Glembajok négy nemzedékét vonultatja fel az író, hogy minél pregnansabban érzékeltesse nemezedékről nemzedékre fokozódó aljasságukat: „Az első nemzetség emberöltőjében a Glembajok még névtelen céhes iparosok; a második nemzetségben már fel-felbukkannak a családban a bűncselekmény és ragadozó erőszak első jelei; a harmadik nemzetség ivadéakai megszerzik és hasznosítják első gőzgépeiket, megalapítják első bankjaikat, s uzsorakamaton tollasodva, szemrebbenés nélkül váltják aranyra az emberi vért és verejtéket. Ez a glembaji Arany a hetvenes években kezd lateineresedni: hovatovább ügyvédi és bankári, előkelő csengést nyer, főúri származású nejek révén nemeseedik és úri ivadékokat nemz. A következő emberöltőben e sarjak lelépnek a színről: a végső terheltség teátrális tartozékával — idegbajos, görcsös fintorral, veronállal és browninggal hagyják el a horvát élet már annyiszor megénekelte színterét” [31].

S hogy a Glembajok szédületes karrierje mennyire tipikus a horvát társadalmi fejlődés történetének mezején, azt ilyen könyörtelen sorokkal jellemzi Krleža: „...nem vitás, hogy a Glembayak nem az egyetlen alsóvárosi patricius-család, amely vér és könny árán urasodott meg; s hogy a Glembayak, miként a mi úgynevezett polgári mágnásaink bármelyike, temérdek bűn és csalás árán jutottak ki a sanyarú nincstelenségből és tettek szert rangos kereskedői és üzleti tekintélyükre, cégeik és bankjaik feddhetetlen hírére, olyannyira, hogy nevüket a napi sajtó is a tisztelet és megbecsülés szolid hangján emlegeti” [32]. A burzsoázia szennyes, csaláson, sikkasztáson, olykor gyilkosságon keresztül *karrierjéről* még a világirodalom legnagyobb *burzsoá-szakértőinél* sem olvashatunk pontosabb és hitelesebb analízist. Krleža nyíltan vágja a korabeli horvát nagypolgárság szemébe ezt a könyörtelen igazságot, mégpedig annak a nagypolgárságnak, amelynek tagjai „a horvát gentry-mentalitás kisisteni talapzatán pöffeszkednek”, „gyermekeiket tiroli és felső-ausztriai jezsuita és cisztercita kolostorokban neveltetik”, akiken ez a pöffeszkedés és úrhatnámtság csupán „csak álarc”, s akik nagyonis tudatában vannak, „hogy álarcukat alig három-négy évtizede viselik”. Ez a szörnyű és pénzre éhes parazita társaság — Glembayok, Bárbóczyak, Warroniggek — „évtizedeken keresztül éhező rabszolgákat hajtottak igába”, emberek százait küldték halálba a bányák mélyén és mocsarak tengerében „mint alacsonyrendű állato-

kat”, hogy „... eszelős lázukban... minél több kincset és váltót szerezzenek, minél több adóslevelet, csekket és telekkönyvi kivonatot kaparintsanak meg maguknak...” [33] És ez a heremódra élő, lump, „kék-vérű” és olykor már idióta társaság — befogadva maguk közé még közönséges ringyókat is — megfertőzte a századforduló és az egész XX. század elejének horvát világát. A Castelli bárónok és Ignjat Glembajok nem ritka jelenség a kor horvát társadalmában, de a „modern” európai nagyvilági életben sem. S amíg az Ignjat Glembajok kétes egzisztenciájú nejekkel trieszti reneszansz palotában élvezik *szelvényvágásuk gyümölcsét*, addig a kis varrólány — mert névjegy nélkül a Glembayaházba nem lehet bejutni — kilátástalanságában leveti magát az emeletről. S amíg mindez lezajlik, Castelli bárónó („... aki azok közé a nők közé tartozott, akik átengedik magukat életmámoruk sodrának, s bódultan ringatóznak képtelenségek, sorsok és egzisztenciák tetején; gyászon és hullákon, mint valami aranybrokát hordszékcen”), nyugodtan sétáltatja Fifi nevű máltai pincsijét, amelyik végülis elpusztult „... minden valószínűség szerint az idült bélhurutjában beállt komplikáció következtében” [34].

Ez a rendkívül komplikált és meghökkentő horvát valóság ezernyi szállal fonódik össze a ferencjózsefi Magyarország világával. A Glembajok hozzánk is eljutnak és a magyar dzsentri mentalitás is fel-fel-tűnik a horvát életben. Horvát és magyar valóság keveredik így Krleža ciklusában is, amelynek bemutatása, leleplezése és bírálata valóban Ady bátor szókimondására emlékezteti az olvasót. Nagyon kor- és valóság-hű a kép, amelyet Krleža fest a ferencjózsefi Magyarország *Terézváráról*, a „dunántúli alsóvári megye” székhelyéről, ahol „Thurzói Thuróczi Aladár bíboros, államférfi és hitszónok” született, aki „tüneményes hitszónoki pályafutása alatt ezrével irtatta a *kálvinistákat* és boszorkányokat”. Ez a Terézvár, „amolyan gesztenyefasoros magyar város”, ahol a sétányt Mária Valéria főhercegnőről nevezték el, s tarka összevisszaságban megtalálni itt a nyilvánosháztól az Underwood-írógép reklámplakátjáig mindent. Van üveg- és papírgyár, malom, székesegyház, s „egy laktanyává adoptált barokk jezsuita kolostor”. A sétány keleti végén pedig Kossuth Lajos mellszobra fehérlik „oleánder és örökzöld bokrok között”, nyugati végén meg „a megboldogult Erzsébet királyné szobra, aki - - mint ismeretes — roppant nagyra volt a magyar királynéi rangjával”. „A királyné szobra tövében nyáron negyvennyolcas hadirokkant árulta málnaszörpét és színes léggömbjeit. Kossuth szobra mögött pedig diszkrétén, borostyán- és babérlombok közé húzódva, groteszk fakéz mutatott előre, alatta két szimmetrikus zérót viselő táblácska (a pannon W. C. amolyan parlagian oktondi szimbólumával)” [35]. Ilyen volt hát a dunántúli Alsóterézvár (ha úgy tetszik Pécs; ennek különösebb igazolása a leírások ismeretében szinte felesleges), „a platános és székesegyházas város a tölgyerdők rengetegében, a dimbesdombos táj ölnén, a Dunától a stájer határig és Balatonig hullámzó erdős vidék déli részén.” És ebben a különös hangulatú magyar városban élnek, mozognak, cselekszenek Krleža jellegzetes alakjai: „Warronigg

ezredes, a tizenhetesek parancsnoka"; felesége, Glembay-Bárbóczy Olga; „örkényi és magasfalvi Ramong Geyza főhadnagy, az ezred büszkesége, a tübingeni egyetem matematikai dízdoktora" és még sokan mások.

Az elbeszélés főhőse kétségtelenül örkényi és magasfalvi Ramong Geyza — aki „meglehetősen bonyolult egyéniség volt", s aki amolyan megjavulni akaró dzs centri ivadék. De mellette találunk még egy egész sor hasonló figurát is az öreg Ramonggal az élen, aki, „mint falábú rokkant... a számvevőségre került, s mint tisztviselő, a svadron utáni melankólikus vágyakozásban kerek húsz esztendőt töltött különféle katonai számvevőségi irodákban, hogy azután egy szép napon teljesen deklasszáva, nyugállományba helyezték" [36]. És nála is tipikusabb alak aztán Kállay Bandi, a „nagy nőcsábász", aki „... már tizenöt esztendeje szakadatlanul szerelmes, még hozzá boldogan szerelmes legalább harminc nőbe... mindig elegáns, mindig kikent-kifent, frissen fürösztött, keze-lába ápolt, ... simára borotvált, puderezett, edzett, masszírozott és kiegyensúlyozott, gonorrhoea-mentes, higannyal impregnált, kipurgált és gáláns beteg..." [37].

Ez a „kikent-kifent", deklasszálódó és már úgyszólván semmire sem használható huszártiszti galéria gazdag polgárkisasszonyokra, gyógyszerész-egykékre vagy „háztulajdonoscsemetékre" vadászik, hogy majd később maga is, mint háztulajdonos vágja zsebre a neki járó „nyolc százalékos lakbért".

A magyarországi dzs centri típusának ilyen értelmű bemutatása teszi hát igen érdekessé számunkra a Glembay-ciklust, amely hangvételeivel, leleplező módszerével, kemény kritikájával voltaképpen a nagy XX. századi családregények közé sorolható, bár — épp a dráma-trilógia beépítése miatt — egészen sajátos jellegű. De ennek ellenére sem nehéz meglátni a rokonságot az Artamonovok, a Buddenbrook ház, A Thibault-család és a Glembay-ciklus között. A polgárság nemzedékről nemzedékre való elaljasodásának, életképtelennéválásának krónikáját kapjuk valamennyiben.

\* \* \*

A „Glembajevi" prózai részének bemutatása után rövidesen sor került az egyik Glembay-dráma (A Glembay Ltd.) magyar nyelvű tolmácsolására is. Az elismerés ezért megintcsak Dudás Kálmánt illeti [38]. Kétségtelen, hogy Krleža magyarországi ismeretének kiszélesedését ez a darab segítette elő leginkább. 1958. január 29-én került sor ugyanis a dráma első magyarországi bemutatójára a budapesti Nemzeti Színházban. A rendezést a belgrádi Nemzeti Színház Európa-hírű rendezője, Bojan Stupica végezte, még hozzá óriási sikerrel. Munkáját már a próbák alkalmával is nagy érdeklődés kísérte, s az elmélyülő, valóban művészi alkotómunkát végző Stupicáról 1958. január 17-én a Film — Színház — Muzsika c. hetilapban már ilyen elismerő sorokat olvashattunk: „Sztupica — a próza karmestere", „muzsikus", „festő", „színész", „polihisztor", akinek a vérében van az egész darab. „Érdekes ember Boján Sztupica, jugoszláv Állami-díjas rendező, a Nemzeti Színház vendége. S nemcsak külsőre. Érdekes és rokonszenves. A modern

színjátszás hive, gyűlöli a merev akadémizmust, s boldog, ha a színész a maga ötletével, észrevételeivel teszi teljesebbé a színpadi alakot. Itt nálunk erre az öröme gyakori alkalma van, hiszen olyan remek színészek állnak a színpadon... Tőkés Anna, Lukács Margit, Major Tamás, Várkonyi Zoltán, Básti Lajos, Apáthy Imre, Somló István, Kálmán György... Sztupica gyakran tapsol a próbákon, gyakran szól fel a színpadra tört magyarsággal: jó, kitűnő... Élvezi a munkát. S élvezettel beszél róla a szálló csendes halljában is. Egy kicsit mindig megjátssza azt, amit elmond. Egy mosollyal, egy finom, kifejező mozdulattal, hangsúllyal. A kereső ember, a lényegyet kutató művész. Rendez most is, most, e csendes beszélgetés közben" [39].

A darab, a maga félelmetes krležai világával a tudós rendező munkája nyomán méltán aratott hatalmas sikert. A Glembay urak pénzhabzsoló, gyilkos és rothadt világa a realitás megdöbbentő és hátborzongató erejével pompásan érzékeltette Krleža írói zsenialitását. A Glembayok évszázadokon át halmozódó aljasságának fekélye pattan szét a drámában, s az alapjaiban remegő burzsoá familia itt már valóban lefelé vonul „a horvát élet... annyiszor megénekelte színteréről.” A pusztulástól még a valamennyi Glembaynál különb Glembay, Leone sem menekülhet, a gyilkolás, ami a Glembayok évszázados mestersége, őt is magával rántotta a mélybe. „Tizenegy éve nem voltam ebben a házban

mondja a darab végén ---, mert féltém a büntettől, s mikor egy szép napon mégis betettem ide a lábam: azonnal orromba csapott a vér szaga!" [40]. És gyilkolt ő is, mint előtte már annyi sok Glembay. A különbség a kétféle gyilkolás között csupán annyi, hogy míg amazok önző céljaik érdekében milliókat küldtek a halálba, addig Leone mintegy jogosan gyilkol, mégpedig szavakkal, amikor apjának szemébe vágja az igazságot, hogy a ringyóból lett Castelli bárónő, az ő mostohaanyja, a Mondschein szonátával huszonegy éves korában őt is elbájolta, csak azért, hogy megszabaduljon minden ellenőrzéstől, s azóta — hozzá hasonlóan — még nagyon sok *állandó* házi vendéget. „... Mit gondolsz --- kérdi apjától —, az az ütődött Ballocsánszky főhadnagy a te bridszed kedvéért jár ide, vagy azért, mert őt is elbájolta a báróné ömértósága? Rabja lettél egy ringyónak, s nekünk évek óta lesütött szemmel kell járnunk miattad!” És ez a nő uralja a hatalmas Glembay jövedelmet, amíg mások éhen pusztulnak, leugranak az emeletről megélhetés hiányában, vagy éppen a méltóságos bárónő hintájának kerekei között lelnek szörnyű halálukat.

A bemutató után a kritikai méltatásban --- érthetően --- nem volt hiány. A lapok kivétel nélkül nagy elismeréssel szóltak az előadásról, ami voltaképpen annyit jelentett, hogy Magyarországon --- kritikusok és közönség --- egyaránt megértették Krleža nagy írói szándékát [41].

\* \* \*

A Glembay Ltd. kiadása és színházi bemutatása után csakhamar napvilágot lát magyarul egy másik Krleža-mű is, a Filip Latinovics hazatérése. A regény az Európa Kiadónál jelent meg, Illés Sándor for-

dításában [42]. Az átültetés és megjelentetés valójában adósságtörlesztés volt, hisz a regény a Glembay-komplexum folytatásának is tekinthető. Ugyanaz a szörnyű világ él tovább itt, mint a Glembayoké; a züllesztés, a pusztulás, a rothadó burzsoázia paralitikus örültjeinek, s a deklasszált dzsentri világa. A főhős itt is tipikus krležai alak, olyan, mint Glembay Leone, különöc festő, aki valamikor gimnazista korában indult el a kaptoli Barátok utcájának rejtélyekkel teli lakásáról a nagyvilágba -- előbb a megpróbáltatások, majd a művészi sikerek, a felemelkedés, a hírnév útján. Azután, amikor élete delelőjén túljutott, hazaindult újra Kaptolba, majd Kosztanjevecre, a „pannón sárba”, hogy zaklatott idegeit pihentesse. De mindez hiú ábránd maradt, mert Kosztanjevecen a Liepachok, a Ballocsánszkyak, a Rádayak, a Pacak Tassilók az urak. Kosztanjeveci Liepach Silvius méltóságos főispán úr még Filip „családi nyugalma” is betolakszik, mert hiszen anyjának, a *mindig erényesnek ismert* Regina asszonyságnak a szeretője, mi több (ahogyan a regény végén kiderül), Filip tulajdon édesapja. És bár Filip sok mindent sejtett anyja rejtélyes életéből, mégis igen-igen feldúlta annak becstelenséget, egyáltalán a regényben mesterien megrajzolt egész kosztanjeveci világ. Mert Regina asszony —, aki korábban Lavró kanonok úr jóvoltából tartotta fenn a Barátok utcai trafikot --, most Liepach Silvius főispán úr anyagi támogatását élvezve, meglehetősen kényelmes, a szó legszorosabb értelmében *polgári* életmódot folytat. Míg régen feketébe öltözve, imakönyvvvel a kezében, mint egy mártír térdelt órákig a templomban télen és nyáron egyaránt, addig most „... a kosztanjeveci házban egész nap hallatszik a tejszinhabos üst harangozása, minden paplan libatollal van megtömve, minden puha, párnázott, vanília és fűszerszagú és rendkívül sokat adnak az ételek minőségére...” [43]. És az álszent és képmutató Regina asszonyság ezek után még nem állt fiának erkölcsi prédikációt tartani, aki — érthetően -- minden kertezés nélkül mondja el a legőszintébb véleményét anyja életmódjáról. Valóságos drámai feszültség uralkodik itt, olyan, mint a Glembay Ltd második felvonásának végén, amikor Leone és apja, Ignjat Glembay összecsapására kerül a sor. „... Maga azt hiszi —, mondja Filip az anyjának —, maga hivatott arra, hogy erkölcsi leckét adjon nekem? Mégpedig ez alatt a fedél alatt, amit ugyanolyan, ha nem rosszabb pénzen épített, mint amelyet harisnyáik alá gyömöszölnek azok a lányok? És az én gyermekkorom és az én egész megszületésem és a trafik és az egész ott a Barátok utcájában és az a vén asszony a fekete szajkóval és a püspök szerepe az egészben?... Maga a kereskedelmi viszonyait az éggel mindig igen rendes könyvvitelben tartotta: azok közül az asszonyok közül, akik felett maga ma este itt botránkozik, nem mindegyik van olyan helyzetben, hogy a kanonokok ilyen kúriákkal biztosítsák öregségüket, ahol aztán kártyáztatnak a méltóságosokkal!” [44].

A cselekmény szálainak bonyolítása során Filip és Regina asszony mellett egy egész sor jellemet rajzol meg az író, főleg azokat, akik jelenlétükkel megfertőzik az egész korabeli horvát társadalmat. Liepach főispán úr a ferencjózsefi kor embere, a „bécsi császárság fényében

élete... legboldogabb napjait." Még mindig visszasírja a számára oly „csodaszép örömeket” jelentő korszakot. Unokaöccse, Pacak Tassiló, tipikus sznob, aki hangosságával vonja magára a figyelmet, s egy kereskedősegéd módjára rakja ki „rendkívüli olvasottságának és kultúrájának egész raktárra való bizonyítékát.” Ráday Xénia a „polgárlányok” szokásához hasonlóan, „teljes hidegvérrel” ment feleségül Pavlinics miniszterhez, játszadoxva tette tönkre és juttatta börtönbe Ballocsanszky Vladimirt, hogy később, mint félhülyét hurcolja magával egész Kosztanjevecig. Persze ennek a degenerált Ballocsánszkyknak azért még maradt annyi esze, hogy amikor Xénia Hamburgba akar tőle szökni, mint valami vérszomjas vadállat átharapja a torkát.

Külön színt jelent a regény szereplői között Szergej Kirilovics Kirialesz, a görög—orosz—grúz származású, művelt „egyetemi tanár”, aki ugyanakkor anarchista, nihilista és főleg dekadens lelkivilágú egyéniség, s aki tehetetlenül vergődik a polgári világ mocsarában, míg végülis kilátástalanságában a vonat alá veti magát.

A szereplők sokszínű és olykor egészen merész eszközökkel való jellemzése mellett, a regény leírásai ragadják meg legjobban az olvasót. A naturalizmus, az impresszionista képalkotás igazi mestereként mutatkozik be Krleža, aki valósággal játszik az írói eszközökkel. Persze, ez a játék sohasem öncélú. Nem öncélú, mert a Rádayak, a Liepachok világának leleplezését szolgálja, s végülis diadalmaskodik az igazi realista kép-, jellem- és konfliktus-ábrázolás.

Ez a regény Krleža magyarországi ismeretének megintcsak igen jelentős állomása [45].

\* \* \*

1959-ben került sor a lírikus Krleža első ízbeni magyar bemutatására. A Magyar Helikon gondozásában megjelent a Balade Petrice Kerempuha „Éjtszakának virrasztója” címen [46]. A fordítás rendkívül nehéz és fáradságos munkáját Csuka Zoltán, a délszláv irodalom magyar nyelvű tolmácsolásának nesztora végezte. Mint a kötethez írott utószavában megjegyzi, harminc esztendő nem mindig zökkenő nélküli munkájának legjelentősebb állomása ez a fordítás. S hogy munkáját a legteljesebb siker koronázta, bizonyítja Krleža elismerő levele, amelyben ilyen meleghangú sorokat olvasunk: „Mindjárt az elején hangsúlyoznom kell, hogy már első olvasásra (prima vista) az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy nem is olyan bizarr és megvalósíthatatlan ezeknek a balladáknak a magyar átültetése, mint ahogy azt én, a született kétkedő, eleinte elvileg hittem... Amint Ön is említette, a legveszélyesebb fordítási kalandok egyikébe bocsátkozott, abba, hogy egy olyan költői témát ültessen át magyarra, amely már önmagában véve kalandos természetű, s egy rég elfelejtett nyelven kerül elmondásra; olyan nyelven, amely ma már mindenfelől sebeket kapott. össze-vissza törődött és perforálódott, s amely ma már inkább csak különös spiritiszta szeánszokon mozog, mint kísérteties árny; inkább érzelmes sóhaj a sírok fölött, semmint élő szó, s amelyről a szerző is meg volt győződve,

hogy nyelvi rejtvényt képvisel, s így alkalmas arra, hogy a líra egyik legnagyszerűbb témáját lehessen kifejezni a segítségével, ez pedig a forradalmian irányzatos jelszavak témája, amelyet valódi, úgynevezett autentikus lírai eszközökkel mondunk ki. Mindjárt az elején helyesnek és opportunusnak tartom, ha előrebocsátom: az ön nyelvén, az ön magyar mondataiban, beszéde dinamikájában, képei meggyőző egyezésében sok olyan elem van, ami olyan frappánsan, meglepően hat, hogy ezeknek a véres balladáknak a szövegét helyenként úgy olvassa az ember, mintha a közvetlen magyar hangszerelés eredetijét olvasná” [47].

A Kerempuh-balladák megjelenése, megismerése tehát helyénvaló volt és célravezető. Ismeretükben méginkább meggyőződhattünk arról, hogy milyen sokatmondó nekünk, magyaroknak a krležai életmű. A magyar—horvát együttélés többszázéves nagy problémái jutnak e balladáskötetben is kifejezésre, amelyről eddig — valljuk meg őszintén — igen keveset tudtunk, vagy a felszabadulás előtt pl. e kevésről sem akartunk tudni. Csak a magyar szellemi élet legjobbjai — Ady, József Attila, Bartók Béla, Kodály Zoltán, olykor Németh László — ismerték fel a kelet-európai népek számtalan közös problémáját, s emeltek szót e problémák gyökeres megoldása érdekében. Krleža balladáiban a történelemnek épp azon fordulópontjait énekli meg, amikor horvát és magyar sors félelmetesen egyet jelentett. Mert hiszen, ha jól megnézzük, Dózsa György alakja csaknem az, mint a horvát Matija Gubecé, Werbőczy Tripartituma pedig keserves sorsot juttatott osztályrészül a horvát és magyar parasztnak egyaránt. Khuen-Héderváryék világa meg még ma is a közelebbi múlt szomorú emlékei közé tartozik. Éppen ezért is volt meglepő, hogy a külalakra is szép és műves kötet a kritikában nem talált kellő visszhangra. Pedig mint olvasmány, rendkívül élvezetes, s az egyes esetlegesen adódó problémák hídján is nagyszerűen átsegít bennünket Vujicsics D. Sztoján gonddal és nagy hozzáértéssel szerkesztett jegyzetapparátusa. Hadd reméljük ezek után, hogy a jelen sorok is hozzájárulnak majd ennek a csodálatos hangszerelésű és mondanivalójú kötetnek népszerűsítéséhez.

\* \* \*

Ennyiben lehetne summázni röviden Krleža magyarországi ismeretét. Munkánk persze még korántsem tekinthető teljesnek, hisz a teljesség igénye jóval nagyobb körültekintést kíván, s nem utolsósorban még számos adalék egybegyűjtését, ami teljesebbé, átfogóbbá teheti majd a magyarországi Krleža-képet. Ilyenformán külön feladatként kell megjelölnünk — az egyes művek magyar vonatkozásainak alaposabb vizsgálata mellett — például a Krležával kapcsolatos írások filológiai feldolgozását. Angyal Endre, Vujicsics D. Sztoján dolgozataira, valamint a különböző folyóiratokban, heti- és napilapokban (Nagyvilág, Kortárs, Alföld, Jelenkor stb.) elfekvő írásokra gondolunk itt elsősorban. E sorok írója a jegyzetekben ezeket megkísérelte bibliográfiailag

összefogni, azonban ez a soronkövetkező feladatmegoldás előmunkálatának csak jelentéktelen része. Reméljük azonban, hogy a jövőben — adatainkat kiegészítve — módunk lesz majd a téma lehető legalaposabb, minden problémát felölelő kidolgozására.

#### J E G Y Z E T E K

- [1] Angyal Endre: Miroszlav Krlezsa pályája. Alföld, 1959. 2. szám, 110. l.
- [2] Uo. 110. l.
- [3] Uo. 110. l.
- [4] Megjelent a Nagyvilág 1957. 1. számában, 43. l.
- [5] Šime Vučetić: Krležino književno djelo. Sarajevo, 1958. 71. l.
- [6] Uo. 87. l.
- [7] Miroszláv Krlezsa: Éjtszakának virrasztója — Petrica Kerempuh balladái. Magyar Helikon, 1959. 133. l.
- [8] Miroszlav Krleža: A Glembay Ltd. Bp. 1958. 121. l.
- [9] Híd (Novi Sad) 1959. 4. szám, 345. l.
- [10] bj: Horvát költő Ady Endréről. Magyarság, 1930. ápr. 20.
- [11] Uo.
- [12] Németh László: Híd a Dráván. Kelet Népe, VI/3., 4., 5. sz.
- [13] Miroszlav Krleža: Ady Endre, a magyar lírikus. Híd, 1957. 1. szám, 12. l.
- [14] Uo. 12. l.
- [15] Uo. 11. l.
- [16] Fejtő Ferenc: Érzelmes utazás. Bp. 1936.
- [17] Fejtő Ferenc: i. m. 78—79. l.
- [18] Uo. 79. l.
- [19] Uo. 89—90. l.
- [20] Németh László: Krlezsa Adyról. Kelet Népe, 1940. jan. 1. VI/1. 11—12. l.
- [21] Németh László: Híd a Dráván. Kelet Népe, 1940. VI/3., 4., 5.
- [22] Jugoslovensko—mađjarska revija (Pécs—Budapest) 1940. I. 27—33. l.
- [23] Németh László Krlezsa Adyról. Kisebbségben. Bp. 1942. IV. 342. l.
- [24] Uo. 342—343. l.
- [25] Uo. 343. l.
- [26] Uo. 344. l.
- [27] Krleža 1947-es magyarországi tartózkodásáról ír Angyal Endre: Miroszláv Krlezsa pályája. Alföld, 1959. 2. szám, 110—115. l.; ugyancsak ő: Jelenkor, 1960. 3. szám, 87. l. A Szabad Nép 1947. május 11-i számában pedig azt olvashatjuk, hogy Jovan Popović és Miroszlav Krleža részt vettek egy összejövetelen Major Tamás, Ladomerszky Margit, Illés Béla, Révai József, Lukács György stb. társaságában, ahol Major Tamás felesége „... egész idő alatt igyekezett minél jobb arcképet rajzolni Krlezsáról.” Ide kívánczik még egy híradás ebből az időből: Jugoszláv Klim Szamgin. Nagyvilág, 1947. (II. évf.) 1. szám.
- [28] Milan Bogdanović: O Krleži. Beograd, 1956. 38. l.
- [29] Angyal Endre: Krlezsa: A Glembay-család. Alföld, 1956. 5. szám, 99. l.
- [30] Miroszlav Krleža: A Glembay-család. Ford.: Dudás Kálmán. Bp. 1956.
- [31] Uo. 5—6. l.
- [32] Uo. 7—8. l.
- [33] Uo. 10. l.
- [34] Uo. 23. l.
- [35] Uo. 71. l.
- [36] Uo. 84. l.
- [37] Uo. 87. l.
- [38] Miroszlav Krleža: A Glembay Ltd. Ford.: Dudás Kálmán. A dráma első két felvonása előbb az Alföld, 1957. 1. számában látott napvilágot. Könyvalakban az Európa Könyvkiadó gondozásában jelent meg.
- [39] Hámori Ottó: Sztupica — a próza karmestere. Film — Színház — Muzsika, 1958. január 17.



- [40] Miroslav Krleža: *A Glembay Ltd.* Bp. 1958. 110. l.
- [41] *A Glembay Ltd.* rendezésével és bemutatójával kapcsolatos fontosabb cikkek bibliográfiáját az alábbiakban adjuk: 1. P. Zs.: Bojan Stupica: A magyar színesek játéktípusa kitűnő! *Film Színház Muzsika*, 1957. december 13-i szám. 2. Hámosi Ottó: Sztupica — a próza karmestere. *Film Színház Muzsika* 1958. január 17-i szám. 3. Sándor Iván: *A Glembay Ltd.* Krležsa drámája a Nemzeti Színházban. *Film Színház Muzsika*, 1958. február 7-i szám. 4. Hegedűs Géza: *A Glembay Ltd.* — Bemutató a Nemzeti Színházban. *Népszabadság*, 1958. február 9-i szám. 5. Illés Sándor: *Glembay Ltd.* Krležsa Mirosláv drámája a Nemzeti Színházban. *Magyar Nemzet*, 1958. január 31-i szám. 6. Nagy Péter: *A Glembay Ltd.* Mirosláv Krležsa drámája a Nemzetiben. *Népakarat*, 1958. február 2-i szám. 7. Hámosi Ottó: *A Glembay-ház a Nemzetiben.* *Országvilág*, 1958. február 12. A Novi Sadon megjelenő *Híd* című magyar nyelvű folyóirat is hírt ad az előkészületekről, illetve a bemutatóról. 1957 novemberében a következő közleményt olvashatjuk: „A „Glembaj urak’ Budapesten. A budapesti Nemzeti Színház hamarosan bemutatja Miroslav Krleža »Glembaj-urak« című drámáját. A mű rendezését Bojan Stupica közismert rendezőnkre bízták.” (*Híd*, 1957. 11. szám, 984. l.) A bemutatóról: G—d: Krležsa-bemutató Budapesten. *Híd*, 1958. 3. szám, 252. l.
- [42] Miroslav Krleža: Filip Latinovics hazatérése. Ford.: Illés Sándor. Bp. 1959.
- [43] *Uo.* 81. l.
- [44] *Uo.* 258. l.
- [45] A regény megjelenésének visszhangjával kapcsolatosan kívánjuk közölni két recenzió bibliográfiai adatait: 1. Szenczei László: Proust és Gorkij között. *Nagyvilág*, 1959. júliusi szám, 1077. l.; 2. Lőkös István: Miroslav Krleža: Filip Latinovics hazatérése. *Alföld*, 1959. 3—4. szám, 162. l.
- [46] Mirosláv Krležsa: *Éjtszakának virrasztója* — Petrica Kerempuh balladá. Ford.: Csuka Zoltán. *Magyar Helikon*, 1959. A kötetrel kapcsolatosan két recenzió jelent meg: 1. Maár Gyula: Történelmi lecke. *Nagyvilág*, 1959. november, 1739. l.; 2. Lőkös István: *Éjtszakának virrasztója* — Miroslav Krleža balladaskönyve. *Alföld*, 1960. 3. szám, 161. l.
- [47] Mirosláv Krležsa: *Éjtszakának virrasztója.* *Magyar Helikon*, 1959. 136—137. l.

LŐKÖS ISTVÁN (ISTVAN LEKES):

#### MIROSLAV KRLEŽA NA MADJARSKOM

Ovaj članak obuhvata poznavanje madjarskih stvari, odnosno mesta, koja se odnose na Madjarsku onih dela Miroslava Krleže, najstarijeg i jednoga od najznačajnijih predstavnika savremenih hrvatskih pisaca, koja su se pojavila na madjarskom. Krležine lične madjarske veze želeli smo dodirivati u biografskom delu. Prilikom kratkog prikaza i obradi bibliografskih podataka dela, objavljenih u madjarskom prevodu (*Glembajevi*, *Gospoda Glembajevi* [drama], *Povratak Filipa Latinovicza*, *Balade Petrice Kerempuha*) dali smo i bibliografiju najvažnijih madjarskih recenzija u vezi sa pojedinim delima i ukazivali smo na najinteresantnije madjarske odnose pojedinih dela. Rukovodila nas je težnja za bibliografskom potpunošću, kada smo u članku obradili i bibliografske podatke onih napisa, koji su u vezi sa premijerom drame *Gospoda Glembajevi*. Pored svega toga, međutim, ovaj članak ima samo informacijski karakter i može se smatrati kao rad, koji iznosi problematiku.